

Не забравяйте, че много пъти по-доброто е врагъ на доброто.

22.

Нека добре да всадиме въ сърцето си тая велика теоретическа истина — че тържеството на доброто се изкупува съ редъ мъчила — и че тжгата е пътъ презъ който трѣба непрѣмънно да мине онзи, който иска да овладѣе дълготрайна жизнерадостъ!

23.

Разумътъ предлага.
Сърцето одобрява.
Разумътъ дава планъ.
Сърцето дава енергия.
Разумътъ посочва на сръдствата, — сърцето ги приготвя.
Разумътъ предвижда прѣчкитъ, — сърцето ги премахва.

И само при такава сътрудничество и съратничество между разумъ и сърце — доброта замисль може да се превърне въ добро дѣло.

24.

Историята не ни дава нито единъ примѣръ отъ човѣшки животъ неизмѣнно радостенъ, напълно щастливъ; но тя ни казва имената на хиляди хора, които сж прекарвали живота си въ служене на човѣчеството — и които сж задоволявали чрезъ такава служене всичкитъ искания на своята съвѣсть и на своя разумъ.

А отъ това можемъ да заключимъ, че цельта на нашия животъ не е да добруваме — а да добротворствуваме.

Добруването ще дойде като последна фаза, като епилогъ на добротворството.

Разбира се, тоя епилогъ се намира въ края на земното човѣшко поприще.

II

ЛЮБОВЬ И ЩАСТИЕ

1.

Вѣрность, преданность, признателность, трудолюбие, бодрость, энергия, смиренность, чистота, солидарность, взаимопомощь — всички тѣзи добродетели и още много други, които величаеме у човѣшкото сщчество, ние ги намираме тоже у много животни — на примѣръ у слона, у кучето, у арабския конь, у пчелата, у мравката, и прочее. Ние не се различаваме твърде много отъ тѣзи животни и гадинки.

Ако е отредено, прочее, да си останемъ навѣки такива каквито сме сега — нашата поява на земния ваякъ не е била прѣмного потребна.

Ала има това, което зовеме напредѣкъ.

И нашето истинско различаване отъ гореказанитъ животни ще стане очевидно подиръ нѣколко стотини хиляди години — тогава когато божественото у човѣка, разумната любовъ, ще засияе съ всичката своя свещена и всеобемна сила.

2.

Нѣма любовъ безъ доброта.

Нѣма доброта безъ самопожертвование.

Нѣма самопожертвование безъ мъжа.

Който е взель решение да служи на човѣчеството — осждилъ е себе си на забрава, на презиране, на несправедливостъ отъ страна на своитъ съвременници.

За добротвореца казватъ: — този човѣкъ е такъ доволень загдето може безпрепятствено да върши своята работа — че нѣма защо да му благодариме. Той намира своята награда въ себе си.

Това е много върно.

Таквъ човѣкъ намира своето възмездие въ свѣстѣта си, намира го въ покоя на своето сърце.

Но това не му прѣчи да тѣжи. Той тѣжи. Самотникъ по пѣтя на живота — лишень отъ онѣзи ободрителни и оживителни съчувствия и състрадания, които сж най-великата потребба на човѣшкото сърце — той тѣжи. Него повсеминутно гнети горестното съзнание, че той е гатанка неразрешима за хората, че той е изключень отъ милото единение на душитъ, че той е чуждъ между свои, безвестень въ дома си, изгнанникъ въ рода си.

Той тѣжи. И всички подобни нему ще тѣжатъ ка-то него.

Въ мѣръ сего скорбни будете, дума Светото Писание.

Любовта е страдание.

Който люби приковава себе си на кръсть.

Исусовиятъ Кръсть не бѣ друго нѣщо освенъ най-висока проява на божествената любовь.

3.

— Сократе, душата ни жаднѣ за сврѣхременното, за сврѣхпространственото, за безконечното, за всевѣчното. Обади ни кжде се намиратъ тѣ! Обади ни кжде обитава абсолютното!

— Абсолютното е въ любовта.

Безконечното, всевѣчното, сжществувать чрезъ любовта и за любовта.

Любовта не признава граници и предѣли, тя е обвивката и сърцето на всемира. Тя е законъ единст-

венъ, редъ първоверховень и всички други закони и нареждания бивать само различни форми и прояви на тоя законъ.

— Значи любовта е всеобемна; значи всѣка истина е въ любовта...

— Да, само онзи, който люби безкрайно, обсебилъ е абсолютна истина, и по тоя начинъ станаль е достоенъ за безсмъртие, понеже абсолютната истина не може да погине.

Иначе казано, нашето съпричастие въ вѣчното битие на всемира не е друго освенъ съпричастие на вѣчната истина, любовта, въ нашия духовень животъ.

Нашата дълговѣковность — ние сами я творимъ. Тя ще бжде таквазъ, каквато я изработиме. Тя ще бжде съразмѣрна съ нашитъ достоинства. Въ насъ ще бжде де увѣковъчено само това, което заслужава да бжде увѣковъчено, това което не може да погине, това което стои извънь закона на гибельта и смъртъта!

4.

Всѣка абсолютна истина съпричастува отъ качества на вѣчността — понеже абсолютната истина не е подвластна на никакво свѣтовно явление — и се намира въ независимостъ сама отъ себе си.

Сократъ думаше: — Азъ съмъ безсмъртень, защото истинитъ, който пребивава въ мене сж безсмъртни! Единъ великъ християнски светець би могълъ да рече:

— Моето азъ нѣма да погине, и не може да погине, защото отражава върховния законъ на свѣта, любовта!

5.

Единственото нѣщо, което може да даде на човѣшкото сжщество — въ земния този свѣтъ — понятие за безконечность, е любовта.

И това добре се знае от онѣзи, които обичать пламенно и неуморно ближнитѣ си.

Тѣ знаятъ, че колкото повече раздавать и прѣскатъ своята любовь — толкова повече тя расте и се усиля!

6.

Мораль самотень, мораль за себе си, мораль заключень, вграденъ въ себе си — нѣма.

Всѣка проява на мораль е изразъ на любовь.

Всѣки изразъ на любовь е дѣло на самоотверженостъ — отвежда къмъ самопожертвование.

Истинската, великата, светлата любовь е винаги съпроводана отъ забрава на себе си.

Тя е всаждане на личното въ общото. Тя е вселяване на една душа въ милиони души. Тя е символъ на единното всевъвѣвно битие.

7.

Чрезъ любовьта всѣки живѣе за всички — и всички живѣять за всѣкиго.

Любовьта отвежда къмъ самоотречение — но самоотречението докарва единство на сжществата и единство на живота — сиречь създава обща душа, създава човѣчество.

8.

Обичашъ ли — бжди готовъ да се жертвувашъ. Най-повелителнитѣ длѣжности сж онѣзи, що ни налага нашето любящо сърдце!

9.

Любовьта и геройството не сж едно и сжщо нѣщо. Но нѣма велико геройство, което да не изхожда отъ любовь. И нѣма велика любовь, която да не породяда геройство.

10.

Обичашъ ли ближния си — бжди готовъ да се жертвувашъ.

Нашитѣ най-повелителни длѣжности сж онѣзи, които ни създава нашата любовь.

„Господи, дума блаженный Августинъ, — ти насади любовь въ сърцето ми, и это ме твой всегдашень и неизмѣненъ заробенникъ!“

11.

Самоотверженостъ въ любовьта — это крайнитѣ предѣль въ нравствено-духовния възходъ на човѣшкото сжщество.

На тая висота човѣкъ става вече съратникъ на Бога!

12.

Колкото повече нараства въ насъ любовьта, толкова повече се разширява нашето добротворство.

И обратно, колкото повече се разширява нашето добротворство, толкова повече нараства въ насъ любовьта.

13.

Най-потрѣбното нѣщо за човѣшкото сжщество е любовьта и преданостъта на друго човѣшко сжщество.

Тежкó на самотния, дума св. Писание.

А най-мжчителната самотностъ е самотностъта на сърцето.

14.

Любовьта и добрината сж нераздѣлни отъ вѣрата. Убедениятъ атеистъ — ако единъ атеистъ може да има крепки убеждения — е винаги човѣкъ лишень отъ всѣкакви алтруистични чувства.

15.

Челядта е връзка между насъ и отечеството.
Отечеството е връзка между насъ и челоуѳчеството.

Обикни първомъ брата си, ти който говоришь за солидарность съ хотентоти, лапонци и зулуси.

16.

Снизхождението прощава, — съчувствието оправдава, — солидарността защитава, — милостта помага — състраданието утешава: а любовта върши всичко това едновременно!

17.

Науката иде отъ човѳцитѳ, и за това е ограничена.
Любовта иде отъ Бога, и за това е безпредѳлна.

18.

Презирай праха отъ който е създадено твоего тѳло.
Сѳщинската твоя личностъ, твоего отличително и неизмѳнно азъ, това е любовта, която обитава въ сърцето ти.

19.

Науката не увѳрява, а предполага. Законитѳ, които тя открива сѳ противоречиви.
Любовта не предполага, а увѳрява. Тя съзнава своето надмощие — тя знае че е прѳвъ и върховенъ законъ.

20.

Умѳтъ често отказва пищата, която му поднасяме.
Само сърцето не знае що е насита.

21.

Не търсете всички добрини и свършенства у онѳзи, които ви обичать. . .
И самъ Богъ не проявява подобна възискателность!

22.

Рано или късно земната любовь опѳжтва добродетелния човѳкъ къмъ любовь свърхземна. Любовьта е богосътворена и богоданна — и намира покой само въ Бога!

23.

Истина безъ любовь — ето най-великото заблуждение.

24.

Знанието дава предвидливостъ; любовта дава мъжество.

Знанието въоръжава; любовта побеждава.

25.

— Какво вършишь? — питаме ние постоянно науката. . .

И тя отговаря: — търся!

И търси, действително — отъ дълги вѳкове насамъ повседневно, енергично, упорито, неуморно търси.

И още дълги вѳкове ще търси.

Но това, което тя търси — любовта отдавна го е намѳрила.

26.

Умѳтъ иска: той се обогатява чрезъ това, което получава.

Сърцето предлага: то се обогатява чрезъ това, което дава.

27.

Каквито мощни да бъдат човешката логика и наука — тяхните твърдения често имат нужда от подкрепа свърхлогична и свърхнаучна.

Има работи, които биват очевидни за нас, когато ги чувстваваме, а не когато ги знаем — сиречь, когато преминават от ума ни в сърцето ни.

28.

Рано или късно сухото умуване ни омръзва, почваме тогава да дирим подкрепа в сърцето. Биографията на много философи може да бъде скратена така:

Почнах с любов към знанието; поддирих най-после знание в любовта.

29.

Недейте измъчва оъзи, които ви обичат. . .
Какъ люто смъртта би отмъстила за тях — ако ги грабнеше ненадейно!

30.

Не говорете, че не можете да обичате затова, защото не намирате хора достойни за вашата любов.
Слънчевата грънка склонява да бъде отражавана от единичните локви!

31.

— Сократе, ако атинската младеж ти поискаше едно мъдро изречение, което да ѝ служи за ръководна добна просба?
— Бих ѝ предложил такава поука:

Сърцето си не давай на трендафилъ —
Че кратки му сж дните!

— Значи, човък не трѣба да възлюби нищо, понеже може да изгуби това, което е възлюбилъ — и скръбта му ще бъде безконечна?

— Не. Не давай сърцето си на трендафилъ, то значи не го давай на химера, на преходна омая, на тлънна красота; но има красота всевъковна — духовната красота: нея можем да обичаме — даже сме длъжни да я обичаме!

— Но духовна красота има у човѣшкото същество; а отъ две същества, които се обичатъ — едното ще трѣба, кога да е, да каже последно сбогомъ на другото, другарь или другарка.

И това последно сбогомъ ще бъде за преживяващия, зачало на безконечна жалейка!

— Знаеш ли какво казватъ очитъ на любещо същество — когато то е на умирање? Тъ казватъ: — „Чакамъ те! До свиждане!“ — И същото чувство изпълня сърцето на преживяващия.

Какво общо може да има жалейката съ тая пълна и непоколебима увѣреност за най-скорошно срещане, за ново съединение? Жалейката е за оъзи, които живѣятъ въ нелюбовъ. Който люби нѣма защо да жалѣе!

32.

Най-грозната и опасна заблуда, която бихме могли да посѣеме въ духа на младежта — е твърдение то, че първото човѣшко право — въ туй земно битие — е правото на щастие.

Животътъ е една мисия. Човѣкъ е пратеникъ божий на земния свѣтъ. Нему е поръчано да работи за възтържествуването на доброто и да върши това отъ любовъ къмъ доброто. Иначе казано, нему е възложено дѣлъгъ да се грижи за усъвършенствуването на

ближния си — и да усъвършенствува едновременно себе си. Той ще дава отчетъ за дѣлата си, — и нему ще бжде възададено споредъ дѣлата му.

Това което наричаме щастие би било нелелица и безсмислица — да би значало друго освенъ следсмертна награда за изпълнението на едно велико послание.

Да роптайме загдето не доброденствуваме тукъ на земята — то значи да роптайме загдето не сме получили възмездие то си предварително!

33.

— Где да търсимъ щастие, Сократе?

— Въ покоя на сърцето.

— Но какъ да овладѣйме покой на сърцето?

— Тръба да забравимъ себе си, и да подкачимъ да се грижимъ само за благо то на ближния си!

— Значи трѣба да презираме своето лично щастие, за да бждемъ щастливи!

— Не трѣба да го презираме, а трѣба да го заслужимъ; а заслужаваме го само когато го доставяме на ближния си! Върховниятъ законъ на живота е тоя: всѣкой трѣба да услужва на всички, всички трѣба да услужватъ всѣкому, никой не трѣба да услужва на себе си; при тѣзи условия, всѣки отдѣлно, и всички вкупомъ, ще добруватъ, свѣтлѣять и благодушествувать!

34.

Не правете никога разлика между усъвършенстването на душата и нейната добротестина.

Истинското щастие изхожда отъ съзнанието, че постоянно умножаваме въ себе си непогибаващи съкровища и нетлѣнни блага.

200

35.

— Сократе, земнитъ блага, иначе казано, вещественитъ блага, бивать достояние на себелюбивитъ хора, нали?

— Така е.

— Щомъ е така, азъ се отказвамъ отъ подобни блага, отказвамъ се отъ щастие, което изисква отъ насъ да обладаваме кораво сърце!

— Е добре, узнай, че отъ тази минута ти заживѣвашъ животь действително щастливъ.

36.

Поетитъ говорятъ често за великитъ тайни на живота.

Най-великата отъ тѣзи тайни — тайната на щастие то — е отдавна отгатната. Ето я:

Щастливо за да живѣйме, трѣба да управляваме, чувствата си — и да бждемъ управлявани отъ разума си!

37.

Само миръ на сърцето и на свѣстѣта поражда онова велико добро, което човѣцитъ зоватъ щастие; а миръ на сърцето и на свѣстѣта се добивать чрезъ строго съблюдаване на божественитъ наредби.

Историята не посочва нито на едно човѣшко щастие, което да е овладало щастие извънъ закрилата и подкрепата на Бога.

38.

— Сократе, търсихъ щастие то, търсихъ го вредъ по свѣта, нѣма го нигде!

— Не ми е чудно, че не си го намѣриль. Ти си го търсилъ вредъ по свѣта, а трѣбаше да го търсишь вътре въ себе си!

201

III

СВЪРШЕНЪ ЖИВОТЪ

1.

Моралистите твърдят, че ценността и достойнството на живота стоят не въ външността, а въ сърцето.

Съ други думи, човѣкъ бива дотолкова годенъ за велика мисия въ живота — доколкото е способенъ да се възвеличи морално.

Политикантите, наопаки, твърдятъ, че нашиятъ вътрешенъ животъ бива добъръ или лошъ, споредъ доброто или лошо уреждане на нашия външенъ животъ.

Съ други думи, не е нашето вътрешно чувство, което се конкретизира навънъ въ действие, а наопаки, нашето действие поражда вътре въ насъ, чувство.

И ето, това е заблудението, което кара политиканите да лѣкуватъ всѣкакви социални злини съ наредби и закони.

Тѣ не съзнаватъ тая велика истина, че новъ законъ не твори новъ духъ, — а съвсемъ наопаки, новъ духъ твори новъ законъ.

Тѣ си въобразяватъ, че възраждането става чрезъ повеления и постановления.

Тѣ вѣрватъ, че нѣколко думи, написани на хартия, могатъ да се превърнатъ на изходна точка или сигналъ за превратъ въ идеите, вѣрванията, обичаите и традициите!

2.

Младежи, не се опитвайте да намѣрите отгатката на житейската гатанка.

Тая отгатка ще ви се даде въ школата на живота. За сега и да ви се каже тя — вие нѣма да я разберете, или ще я разберете криво.

Имайте търпение, прочее.

Чакайте да ви споходятъ теглото, неволята, мъката — тѣзи велики учители на човѣчеството — и да ви надарятъ съ самопознание, да замѣнятъ у васъ буйните устремии и слѣпото самодовѣрие съ умѣреностъ, кротостъ и смирение.

Чакайте да ви споходятъ горестта, жалейката, сълзите — тѣзи безподобни водители по пътя на живота — и да ви научатъ, че ламтежътъ за възвеличение и прослава твърде малко се отличава отъ себелюбието, и че зачалото на всѣка мѣдростъ стои въ самоотвержеността, въ самопожертвуванието.

3

Могли бихме да речеме, че Богъ е поставилъ на земята човѣшкото същество недовършено — като му е поръчалъ да работи неуморно надъ себе си — да доизкара себе си.

Човѣкъ е ваятель на своята душа. Човѣкъ е производителъ на своето духовно величие.

И може би най-мѣдрата философска дума, казана въ нови времена, е думата на професора Aug. Sabatier¹³⁷: l'homme n'est pas, il se fait — човѣкъ не е още сътворенъ, той сега твори себе си!

4.

— Сократе, животътъ е тѣжъкъ. . .

— Безъ тѣжа не би имало радостъ. . .

— Страданието дебне отвредъ и всечасно човѣшкото сѣщество...

— Страданието доказва, че има щастие на свѣта...

— Значи, за тебе, Сократе, злото е речъ безсмислена и всичко отива добре на земния този свѣтъ?

— Не. Този земень свѣтъ е царовище на мъчилищата.

— Но... тогава... ти си противоречишь!

— Не си противореча. Безъ скръбъ и тегло животно би изгубилъ своитъ прелести и очарования. Който не се мъчи — не живѣе — а прозява, тъй да се рече, живота си! Тежкитъ и уморителни трудове усилятъ греса. Опитността, умѣлостта, вещината, знанието — сѣ плодове на умората, на изтощението, на изхабяването; но тѣ сѣ свѣтила, които мощно сияятъ въ душата на човѣшкия родъ; изгасиме ли тѣзи свѣтила — ние нѣма да овладѣиме покой и добруване, а ще затънемъ въ пропастта на безполезното и безцелното сѣществуване.

— Всичко това е философство, Сократе; то не облекчава човѣшката мъка...

— Чуй нѣщо, което я облекчава... но по-напредъ кажи ми — кое душевно качество у човѣка е най-благородното и най-драгоценното, кое чувство у него го превъзнася до сияйнитъ висоти на божествената благодать и светостъ?

— Несъмнено, това е милосърдието!

— Е добре, да нѣмаше мъка у човѣцитъ, тѣ не би знали що е милосърдие!

5.

Старостъ значи самотностъ.

Стариятъ човѣкъ носи въ душата си познание на доброто и злото; той познава тѣжнитъ закони на живота; той е видѣлъ отблизу всичкитъ ужаси на това чистилище, което се зове земно живѣлище; той не е ве-

сель, — той не може вече да се весели: не ми е до смѣхъ, дума той, на който иска да го разсмѣе.

Стариятъ човѣкъ — неизмѣнно сериозенъ, винаги строгъ — е една жива присѣда надъ човѣшката сѣдба.

А хората бѣгатъ отъ подобна присѣда.

И старецътъ живѣе самотно.

А що е самотностъ?

Непрестаненъ вътрешенъ животъ, непрекъсванъ мисловенъ животъ, повсеминутна беседа въ себе си.

Спомени лични, събития исторически, идейни работства, социални учения, религиозни догми — старецътъ самотникъ живѣе отъ всичко това, въ всичко това.

На всичко това той търси интимния смисълъ, тайното значение. Той търси отговоръ на великитъ човѣшки и свѣрхчовѣшки задачи — не отговоръ хармонирващъ съ жажда нѣкаква за блага и успѣхи, а отговоръ съответствающъ съ неизмѣнитъ повеления и постановления на божественото провидение.

Да, старецътъ води беседа съ себе си. Бидейки самотникъ, той раздвоява себе си; — у него има, така да рече, едно лице, което постоянно запитва — и друго, което отговаря на запитванията.

И отъ отговора на запитванията зависи душевния покой на самотника.

Въ добрия, въ утешния отговоръ на запитванията стои всичкото онова изкуство, което старовреemскитъ хора наричаха *ars bene moriendi* — изкуство да умираме добре.

И за това — на всички, които се опѣтватъ къмъ самотнитъ старини, къмъ саморазговаряне — ние ще дадемъ следния съветъ:

— Пригответе си, вѣжте въ себе си, достоенъ съседникъ, такъвъ, който да ви крепи въ изнемогането и упадането, такъвъ, който да ви доказва, че

задъ тлѣното стои неразрушимото, че задъ промѣнчивото и повѣхващото обитава неизмѣнното и неуведаемото, че това което мнозина зоватъ свечеряване на живота е всжщностъ развидѣляване въ живота, че смъртъта не е нищо друго, освенъ край на пленение и заточение, отпѣтуване на душата отъ временната бащиния къмъ всевѣковното Отечество!

6.

Вѣрата въ върховна мѣдростъ и правда, вѣрата въ свѣтло бѣдаще, въ безконеченъ прогресъ, въ безкраенъ възходъ къмъ съвършенство — намира точенъ изразъ въ една великопелна българска поговорка:

Що сѣ дни занаяпредъ сѣ!

Що сѣ дни занаяпредъ сѣ!

вотъ е предъ насъ, а не задъ насъ.

Що сѣ дни занаяпредъ сѣ, сиречь вчерашниятъ день е едно видение, и само утрешниятъ день е реаленъ.

Що сѣ дни занаяпредъ сѣ, сиречь каквото трѣба да се установи, тепърва ще бѣде установено, сѣдбинитъ отъ сега нататкъ ще се уреждатъ.

Що сѣ дни занаяпредъ сѣ, сиречь — що е благодать, що е щастие, що е жизнерадостъ, що е възраждане, що е спасение, що е тържество — за напредъ сѣ!

Когато е скроилъ тая пословица—българинтъ радостно е устремявалъ очитъ си къмъ яснитъ небеса!

7.

Узнай защо живѣешъ — ще си обяснишъ какъ трѣба да живѣешъ.

Убеди се, че цельта на живота е нравствено-духовното усъвършенствување — и ще разберешъ, че

иърху тебе е възложена мисия, която се състои въ поиседневна борба противъ злото!

8.

Маслината е горчива.

Турена подъ стискало, тя губи своята горчивина — и дава благо масло.

Ето животътъ. Той е стискало.

Чрезъ мѣчила и неволи — той премахва всѣкаквъ ядъ отъ нашата душа, пречистя я, прави я годна за блага помисли, за свѣтли подвизания и за свещенъ възходъ.

9.

Животътъ има стойностъ само докато се опазва неопетненъ.

Истинскиятъ животъ е животътъ на духа. Олетненъ духъ, то е сборъ отъ заблуди и измами. А какво заслужаватъ заблудитъ и измамитъ — ако не погазване и премахване?

10.

Готовъ ли си да се пожертвувашъ — готовъ си да извършишъ велики дѣла.

Който обича живота, може да бѣде човѣкъ на дребнитъ длѣжжности — но не човѣкъ на геройския дългъ.

11.

Не разчитай въ земния си животъ на нищо трайно и свѣршенно.

Ала и не вѣрвай, че всичко въ живота е игра:

Животътъ е много сериозно нѣщо — понеже отъ начина по който си служимъ съ него ставаме достой-

ни или недостойни за отвъдгробовно поприще и извънплътско добродетелност.

12.

Трудът възпитава.

Чрез труд неуморен достигаем добър живот. Добрия живот ни учи да мислим право. Правото мислене ни отвежда към узнаване на истината.

13.

Трудът е и дълг и благодат.

Като дълг, той ни помага да достигнем целта на живота — нравствено-духовното усъвършенстване. Като благодат, той ни предпазва от злочестина и провала.

14.

Животът е борба, думата многома.

Всичко животно е самоборба.

За да бъдеш непобедим в житейското си поприще — стреми се да победиш себе си!

15.

Защо се оплаквате от живота?

Защо го наричате жесток?

За туй ли — че той иска много от вас, а ви дава малко?

За туй ли, че той превръща вашите начинания и домогвания в ялови похвати, вашите блънове в мрачни възпоменания, вашите мили надежди в горестни разочарования?

Та за това зло има църв — и много добър църв. Ето рецептата — в няколко думи:
Не мислете никога за себе си. Обърнете гърб на

болката си. Не очаквайте възмездие си на тоя свѣтъ. И когато настѣпи дирният ви день — посрещнете го като день, въ който вашето вѣчно азъ се откъзва отъ подкрепата и услугитѣ на вашето временно азъ!

16.

Олитността трѣба да се купи.

Хората не би я рачили — да се даваше безплатно.

17.

Има хора, които обладаватъ голѣма хитростъ, локвостъ и срѣчностъ — а сѣ лишени отъ здравъ смисълъ.

За тѣхъ може да се рече, че притежаватъ кадийни премѣни — а нѣматъ риза!

18.

Колкото повече напредваме въ живота — толкова повече се убеждаваме, че права и привилегии сѣ дребни работи, и че само длъжноститѣ иматъ великъ смисълъ и сѣдбовно значение.

А последниятъ периодъ отъ живота ни, — тогазъ, когато ние издигаме сърцето си по-високо отъ сѣдбата, за да го направиме недосѣгаемо за нейнитѣ удари, тогазъ когато ние се грижиме само за непогибавци и нетленни работи, — последниятъ периодъ отъ живота ни състои изключително отъ самоотречение и самопожертвование!

19.

Иди прекарай нѣколко седмици въ планината и край морето.

Не носи книги съ себе си. Наблюдавай и размишлявай. Чети въ природата.

Листата, които есенята сваля от дървесата — ще ти покажат какъ минават и отминават човъшките поколения.

Крайморският пѣсъкъ ще ти даде единъ вѣренъ образъ за многочислеността на свѣтоветъ, които съставляватъ вселената.

Бучението на талазитъ ще ти напомни безконечния шумъ на човъшките страсти.

Тихата и мощна свѣтина на фара ще ти даде представа за ролята на мѣдрецъ — тоя възвестителъ на свѣтли истини въ чернитъ човъшки ями.

И поуката, която ще получиши по тоя начинъ ще бѣде по-ценна, по-душеспасителна, по-живоносна отъ знанието, което би придобилъ чрезъ прочитането на стотина дебели томове . . .

20.

Нашитъ илюзии и мечти сѣ една великолепна кула — която се издига до небесата.

Рано или късно тая кула бива съборена отъ гръмотевица — и превърната въ купища камъни и калъ.

И тогава — на нейното мѣсто и отъ нейнитъ развалини — ние си съграждаме малка колибка. . .

Тая колибка е опитността.

21.

— Блазе ти, Сократе, ти знаешъ да четешъ въ бждещето!

— Всѣки знае да чете въ бждещето.

— Азъ не знамъ . . .

— Знаешъ и ти!

— Разправи ми какъ . . .

— Изпитвалъ ли си мѣка и горестъ до сега?

— Не.

— Това лесно се обяснява, ти си още младъ. Но мислишъ ли, че ще избѣгнешъ отъ всѣка мѣка въ живота си?

Не мисля . . . Знамъ, че мѣчилата сѣ неизбѣжна участь и орисия на всѣко човѣшко същество.

— Като е тъй, ти можешъ отъ сега да речешъ: ще страдамъ! Ти знаешъ тоже, че рано или късно, единъ день ще трѣба да напуснешъ земнитъ живѣлища, тъй че ти можешъ отъ сега да речешъ: ще умра! — Е добре! — щомъ ти знаешъ дветъ най-важни събития които те очакватъ отъ днесъ нататкъ, страдание и смъртъ — ти можешъ да кажешъ, че четешъ въ бждещето! . . .

22.

Животътъ е явление, което трае една минута.

Земната мисия на човѣшкото същество е да пре-създаде себе си въ тая минута — да направи отъ своята преходность нѣщо неразрушимо, нетлѣнно, всевѣковно.

Човѣкъ твори своята вѣчность — сиречь стреми се да усвършенствува себе си, за да стане достоенъ да съзерцава съвършенството у Бога.

23.

Мощни убеждения — мощна воля.

Мощна воля — мощна дейность.

Духовнитъ влѣчения трѣба да бждатъ много силни и трайни, за да се превръщатъ въ плодородни вѣншни действия.

24.

Стремете се къмъ нравствененъ животъ.

Но помнете, че нравствениятъ животъ не е крайна цель — а опѣтане къмъ крайната цель.

Нравственият живот нека ви помогне да овладѣте светостъ и да заслужите безсмъртие.

Нравственият живот е животъ по волята на Бога. Светостъ и безсмъртие сѣ животъ въ Бога.

25.

Мнозина думатъ днесъ:

— Искаме миръ на всѣка цена!

Миръ на всѣка цена — то значи миръ при който ще престанемъ да се подвизаваме както между гонителитъ така и между гоненитъ.

Такъв миръ е безчовѣчие забулено съ побратимяване.

Сжщинскитъ миролюбци знаятъ добре, че миръ траенъ се добива само чрезъ истинска правда — си-речь чрезъ отдаване всѣкому своето.

Сжщинскитъ миролюбци казватъ прочее:

— Нека се подвизаваме на тоя свѣтъ между гонителитъ, никога между гонителитъ!

Никога между гонителитъ, — но повседневно, но повсечасно, но повсеминутно сдружени съ гоненитъ, за защита на животворната, на свещената правда!

26.

Трѣба да бждемъ силни, за да подкрепимъ правото си.

Трѣба да обичаме правата си — та да черпимъ въ тая обичъ сила.

Само правото може да узакони силата.

Силата се превръща въ добродетель, когато е рожба на правото.

Всѣко благопреуспяване и величие — въ живота на обществата — е бивало плодъ на съюза между правото и силата.

Сила безъ право не ражда нищо трайно: тя е бѣсно нѣкакво вълнение въ тъмно подземие.

Право безъ сила е една суха формула, една безжизнена абстракция.

27.

Всѣко нравствено-духовно първенство, всѣко ху-дожествено и научно върховенство, всѣко превъзходство на ума, разума, волята и характера, всичко що прави едного човѣка великанъ, — всичко това подбужда неговия родъ и неговата епоха да се опълчатъ противъ него, всичко това го довежда до туй жалко и трагично положение — да се чувствава чуждъ между своитъ и самъ посрѣдъ многолюдieto!

Гений — това значи заточение!

Слава се изкупува съ жалейка!

— Живѣ неоцененъ отъ никого, — умрѣ поруганъ отъ всички, — а бѣше истинска гордостъ за своето племе! — Такава е съкратена въ нѣколко думи, историята на всѣки великъ мъжъ.

И потрѣбно е така да бжде. Потрѣбно е штоо всѣко човѣшко достоинство да бжде зле оценявано, — потрѣбно е штоо всѣка именитостъ, всѣки блѣсъкъ, всѣко величие на земния тозъ миръ да бждатъ предшествувани отъ жалъ и горестъ — за да обръщаме всечасно и винаги погледа си нагоре, къмъ Оногова, който е казалъ: Азъ съмъ Истина и Животъ!

28.

Само ограниченото знание, само оскъждниятъ талантъ, само тѣсногърдната способностъ смогватъ да се наложатъ бърже на обществото — и да си пробиятъ пѣтъ къмъ свѣтла именитостъ.

Високодаровитиятъ човѣкъ се вестява и изчезва — незабелязанъ отъ тѣлитъ и отъ тѣхнитъ водачи. Той е като чужденецъ между своитъ. Той е като изгнанникъ въ отечеството си.

И провидението има право гдето е наредило тѣй работитъ; опиянението, което се поражда отъ прославата, превръща гения въ самопоклонство, обезсиля го и го обезплодява!

На морския бръг високо се издига скала старовъковна. Хали и фъртунни бѣснѣятъ низъ воднитѣ бездни — ала не засѣгатъ граничния титанъ...

Въ неволи и бедствия така стои мѣдрецъ — тихъ, неуязвимъ, непоколебимъ!

— Сократе, въ земния този миръ ти си като изгнаникъ. Ти си самотникъ между своитѣ, ти си чужденецъ въ рода си. Твоята мисль е бисеръ въ дѣното на морето. Ти си непризнатъ — защото си непознатъ; ти ще си останешъ непознатъ — докле си непризнатъ. Защо тогава се трудишъ? За кого? Кѣде отиватъ твоитѣ мѣдри слова, твоитѣ свѣтли идеи, цвѣтъ на твоя велемоощенъ духъ?

— Въ своето хранилище, въ паметъта на Бога!

Постигне ли велико нещастие едного човѣка — то погазва, то помита всичко въ сърцето му, то превръща душата му въ хладна и тъмна пустиня.

И въ подобна душа неминуемо заехтява единъ отъ тѣзи два гласа, — или гласътъ на Сатана, който вика: плюй на всѣка длъжностъ и подири убѣжище въ бунта! — или гласътъ на Бога, който дума: ела при мене, само Азъ олекотявамъ всѣко човѣшко бреме!

И ето защо има два вида велики тегловници: онѣзи, за които теглото е губилище — и онѣзи, за които теглото е чистилище!

— Сократе, мѣката минава, защо не минава и споменътъ отъ мѣката?

— Защото споменътъ отъ мѣката е потребенъ намъ: върху него градиме науката на живота!

Рано или късно сухото умуване ни омръзва — и почваме тогава да диримъ убѣжище и подкрепа въ сърцето си.

Философътъ може да бѣде великанъ за обществото. Твърде често, обаче, тоя великанъ не е освенъ жалко човѣче, тѣжко и окаяно въ своята духовна самотностъ, готово да даде своето велемоощно и всеобемно мѣдростство за цѣлувката на едно детенце!

— Сократе, ида да се науча мѣдростъ отъ тебе...

— Отъ мене нѣма да се научишъ мѣдростъ.

— А отъ кого другиго, ако не отъ тебе?

— Видишъ ли тамъ она слѣпецъ? У него търси мѣдростъ.

— Подигравашъ ли се съ мене, Сократе!

— Азъ? Да ме пазятъ боговетѣ отъ всѣко подиграване съ хора жаднѣещи за просвѣта... Повтарямъ, она тамъ слѣпецъ... Но ето го, той се доближава до насъ... Наблюдавай го...

— Наблюдавамъ го, и не виждамъ нищо особено у него... Слѣпъ човѣкъ, и нищо повече...

— Е добре, гледай какъ върви тоя слѣпъ човѣкъ... Той не помръдва нога, докле предварително не опита съ тоягата си мѣстото на което ще стѣпи. Така трѣба да правимъ и ние, по пѣтя на живота. При всѣка крачка напредъ — трѣба да внимаваме накѣде се опитваме.

Всади миръ въ сърцето си.

За да не те сполетятъ лоши дни — носи слънце-то си вѣтре въ себе си.

36.

Останете върни на убежденията си, думат някои моралисти.

Тоя свят е цъла безсмислица.

Всичко, който не е върен на убежденията си не е имал никога крепки убеждения.

Само онзи човък, който мисли сериозно, само онзи човък, който чувствува силно — действувана винаги съобразно съ своит мисли и чувства.

37.

Умъ, разумъ и разсждкъ овладѣват опитность и знание.

Но за подобно овладѣние сж потребни дълги години.

Тъй че колкото повече старѣят у насъ умътъ, разумътъ и разсждкътъ — толкова по-добре...

Душата ни само нека бжде винаги млада!

38.

Всѣко велико дѣло въ човѣството е било извършено отъ разумъ, сдруженъ съ чиста съвѣсть и укрепенъ отъ човѣколюбие.

39.

Искаш ли да работиш за общо благо — не чакай удобно време и благоприятни минути — създай ги самъ.

40.

— Ще бжда! — дума младиятъ човък.

— Бъхъ! — дума старецътъ.

Първиятъ подарва въка си съ надежда.

Вториятъ изпраща въка си съ спомени.

А всичко въкове нѣма, времена нѣма, възрасти нѣма, минало и бждаще нѣма, — а има безгранична и неизтощима вѣчность, въ която всѣки чистъ споменъ, всѣка света надежда, всичко що има у човѣка добро, свѣтло и боговдхновено — се превръща въ неподвижно и безконечно настояще!

41.

Въ нашето духовно въздвижение често ще бждемъ съблазнявани и прилъстени, ще падаме въ грѣхъ. Но нека всѣко наше падане да бжде изходна точка за новъ, по-силенъ възходъ!

42.

Въ Новия Заветъ намираме само единъ примѣръ отъ чисто философско запитване — отправено къмъ Богочовѣка.

Въпросительтъ е Пилать Понтийски.

— Що е истина? — пита той божественния мъченикъ.

Исусъ не му дава никакъвъ отговоръ.

Той не му казва нито какво нѣщо е истина — нито каква е истината.

Какво значи туй мълчание?

То значи, че Исусъ не е считалъ римския сановникъ за човъкъ достоенъ да узнае що е истина — или каква е истината.

Истината разбира само онзи, който я обича. А обича истината само онзи, който обича доброто и Върховното Начало на доброто, Бога.

Какъвъ смисълъ, какво значение би имала истината за единъ разваленъ прислужникъ на Тиберия¹³⁸ — за единъ човѣкокрадецъ насилникъ, за единъ тържествуващъ потисникъ?

У Исуса сияеше могъществото на мисълта; у Пилата блъснеше мисълта за могъществото... Какво общение би могло да се установи между висинитъ на първия и ямата на втория?

Исусъ знаеше че — винаги и въ всички работи — единъ Пилатъ дири способъ да усили своето господство и надмошие, способъ да гнети безпрепятствено и повсеминутно своитъ подвластни.

Знаеше Исусъ всичко това — и отговаряше на Пилата съ мълчание.

Спасителевото безмълвие говореше на велможата:

— Не търси истината: ти не си за нея, и тя не е за тебе. Истинитъ може да обсеби само чистиятъ духъ. А чистотата на сърцето е условие за чистотата на духа!

43.

Що е истина?

Това което е — и не може да не бжде.

Ако се провалеше, ако изчезнеше въ мраковетъ на нищожеството цѣлата вселена — тритъ жгъла на единъ трижгълникъ все пакъ ще бждатъ равни на два прави жгъла. Истината е непогибаеща.

Непогибаеще е и доброто.

Доброто — то е редътъ и хармонията, които свързватъ и съчетаватъ нѣщата, то е законътъ, който поражда всѣко движение и управлява всѣка еволюция, то е първото начало на прогреса у всички твари и същества, то е всегашната и непрекъсвана солидарность, която превръща безкрайното множество съществуваня въ едно общосвѣтло битие.

Доброто — то е есенция отъ творческата мисль на Бога.

Доброто е равносилно съ истинното.

Доброто е нераздѣлно отъ истинното.

Доброто украсява истината; истината освѣтлява доброто.

Доброто е винаги въ истината — както истината е винаги въ доброто.

Добродетеленъ човѣкъ е онзи, който е позналъ истинното и доброто — и ги е насадилъ въ себе си.

Съ други думи, добредетеленъ човѣкъ е онзи, който носи въ себе си едно неразрушимо начало, едно на нетлѣнна мощь.

Той бива безсмъртенъ, както сж безсмъртни доброто и истинното.

44.

— Азъ дира истината, дума софистътъ.

Да, той дири истината, — но той иска отъ истината не да бжде таквазъ каквато тя може да бжде, а таквазъ каквато нему се иска да бжде!

— Азъ съмъ човѣкъ на принципитъ, дума софистътъ.

Да, той има принципи. Но неговото учение не е никакъ учение независимо отъ неговитъ лични влѣчения и страсти. Той съгласува своитъ теории съ своята натура. Той си създава доктрина отъ своитъ симпатии и антипатии. Реалното за него е това, което той желае да види сбжднато. Смразенъ съ живота, той върва само въ блъна. Той обожавя невъзможното, лудѣе за неувелимото!

45.

Истина надменна, люта, неумолима, непримирима, е истина умразна.

Скромността и добрината трѣба да съпровождатъ истината.

Человѣколюбието трѣба да дава изразъ, форма, облъкло на истината.